

Reeks Spirituele Meesters

SIMONE WEIL

Leven op de rand van de wereld

WOORD VAN DANK

Ik zou graag Johannes Schiettecatte en
Carlos Noyen van Uitgeverij Carmelitana
willen bedanken voor hun vertrouwen,
Natalia Zamudio voor haar geduld en haar
scherpe oog,
Timo Vergauwen voor zijn luisterend oor,
en mijn ouders voor alle onmisbare, moeilijk te
benoemen steun.

Reeks Spirituele Meesters

SIMONE WEIL

Leven op de rand van de wereld

Lieven De Maeyer

CARMELITANA

© Carmelitana, Gent (www.carmelitana.be)

ISBN: 978 949 2434 15 9

Wettelijk Depot: D/2018/0770/09

NUR: 707

Vormgeving en cover: Press Point.be, Kluisbergen

Druk:

Inhoud

Inleiding	7
‘Proloog’	19
Twee teksten uit Marseille	23
Enkele thema’s	49
Bibliografie	101

Inleiding

Het leven van Simone Weil

Simone Weil (1909-1943) wordt geboren in Parijs en groeit op in een seculier en intellectueel Joods gezin. Tijdens de Eerste Wereldoorlog wordt haar vader, Bernard Weil, als militair arts gemobiliseerd en het gezin moet vaak verhuizen. Simone en haar oudere broer André krijgen veel thuisonderwijs, waardoor hun bijzondere intelligentie al vroeg de nodige stimulering krijgt. Vooral André ontpopt zich als een wonderkind; op zijn tiende leest hij al Latijn en Grieks en lost complexe wiskundige vraagstukken op. Ondanks haar eigen goede prestaties op school, heeft Simone het gevoel dat ze tekortschiet en opgroeit in de schaduw van haar

broer. In haar vroege tienerjaren bereikt dit gevoel een dieptepunt:

Toen ik veertien jaar was, verviel ik in een van die bodemloze wanhoopstoestanden die typerend zijn voor de puberteit. Ik wilde echt sterven, omdat ik mijn middelmatige aanleg niet verdragen kon. De buitengewone begaafdheid van mijn broer, wiens kinder- en jongelingsjaren met die van Pascal te vergelijken zijn, dwong mij wel om me bewust te zijn van mijn eigen middelmatigheid. Ik treurde niet om uiterlijk succes, maar omdat ik de hoop moest laten varen ooit toegang te zullen krijgen tot dat transcendente rijk waar alleen de werkelijk groten van geest kunnen binnengaan, en waar de waarheid zelf woont. Ik wilde liever doodgaan dan zonder die waarheid verder te leven¹.

Dit gevoel van ‘middelmatigheid’ zal Simone Weil nooit helemaal verlaten en centraal komen te staan in haar mensbeeld. Ze weet echter uit de wanhoop die ermee gepaard gaat te ontsnappen door het plotse inzicht (‘na maanden innerlijke duisternis’) dat iedereen, ‘al mogen zijn gaven nog zo gering zijn,’ toegang kan krijgen tot de waarheid, ‘wanneer hij alleen maar naar de waarheid verlangt en voortdurend zijn aandacht erop richt haar te

1 ‘Geestelijke autobiografie,’ in *Wachten op God*, Utrecht: Bijleveld, 1997, 37. (Vert. R. Hensen.)

bereiken². Met het doel deze voortdurende aandacht te ontwikkelen, legt ze zichzelf een veeleisend werkritme en ontberingen op. Deze strenge, soms ascetische omgang met zichzelf zal haar levensstijl blijven kenmerken en uiteindelijk ook haar dood bespoedigen.

Ter voorbereiding op de Ecole Normale Supérieure, waar de Franse intellectuele elite hoger onderwijs geniet, volgt Weil drie jaar *classes préparatoires littéraires*. Haar leraar filosofie is de eigenzinnige Émile Chartier, beter bekend onder zijn pseudoniem Alain. De lessen van Alain zullen een blijvende invloed hebben op haar denken; ze zal met name zijn voorliefde voor Plato overnemen, wiens teksten (naast de Bijbel) in haar *Cahiers* de belangrijkste gesprekspartner zullen blijken. Weils excentrieke, sobere levensstijl en kenmerkende uiterlijk – ze was erg mager, droeg meestal mannenkleren en een bril met zwaar montuur – levert haar de bijnaam ‘la martienne’ (het marsmannetje) op. Haar werk wordt echter erg geapprecieerd door Alain en mede door zijn aanmoedigen wordt Weil zich bewust van haar roeping als filosofe.

Tijdens haar studententijd komt Weil in contact met het marxistische gedachtegoed dat haar ingrijpend beïnvloedt, maar waarmee ze een gespannen verhouding zal bewaren. Haar sympathie voor de

2 *Id.*, 37.

arbeidersklasse wordt in die periode in elk geval gewekt en Weil profileert en engageert zich duidelijk als linkse intellectueel. In 1931, op tweeëntwintigjarige leeftijd, studeert ze af aan de *ECS* met een thesis over Descartes en begint een carrière als lerares filosofie.

In de jaren dat ze voor de klas staat, zet Weil het revolutionaire engagement uit haar studentenjaren verder: ze schrijft voor syndicalistische tijdschriften, doet actief mee aan stakingen en komt in contact met de antistalinistische *Cercle communiste démocratique*, waar onder anderen de schrijver Raymond Queneau en de filosoof Georges Bataille deel van uit maken. Van haar onderwijzersloon behoudt ze enkel het bedrag van een werkloosheidsuitkering; de rest geeft ze weg. Dit engagement wordt haar echter niet door iedereen in dank afgenomen en ze botst meer dan eens met onderwijsinspecteurs en schoolbesturen.

In 1934 geeft Weil haar baan als onderwijzeres op om in een fabriek te gaan werken en de levensomstandigheden van de arbeiders aan den lijve te ondervinden. Het werk beschrijft ze in haar notities als een moderne vorm van slavernij. Ondanks haar zwakke gestel en slechte ogen houdt ze het een jaar vol, weliswaar met lange tussenpozen van ziekteverlof. Uitgeput en geplaagd door erge hoofdpijnen, waar ze al sinds haar jeugd met periodes aan lijdt, gaat ze in 1935 opnieuw lesgeven. Datzelfde

jaar reist ze met haar ouders naar Portugal, waar ze een eerste diepgaande spirituele en christelijke ervaring heeft. Nog steeds erg onder de indruk van haar ervaringen in de fabriek, herkent ze tijdens een nachtelijke processie dezelfde droefheid en slavernij in de gezangen van vissersvrouwen: 'Ik had nog nooit zoiets schrijnends gehoord [...]. Daar had ik plotseling de zekerheid dat het christendom bij uitstek de godsdienst der slaven is, dat slaven wel christenen moeten zijn en dat ik tot hen behoor³.' Vanaf dan zal haar sociale inzet steeds meer religieus geground worden en neemt ze met meer overtuiging afstand van het marxisme (later schrijft ze bijvoorbeeld in een artikel: 'De naam "opium van het volk," die Marx aan de religie toekende [...] behoort essentieel de revolutie toe⁴.')

In 1936 barst de Spaanse Burgeroorlog los en Weil trekt naar Spanje om haar bijdrage te leveren in de strijd tegen het fascisme. Ze sluit zich aan bij de anarchisten. Ze geraakt ernstig gewond aan haar voet – niet door militair geweld, maar door als gevolg van haar slechte ogen in een pan hete olie te gaan staan – en keert, enigszins onverrichter zake, terug naar Frankrijk onder begeleiding van haar

3 *Id.*, 40.

4 'Condition première d'un travail non servile' in *Œuvres Complètes IV, 1*, Parijs: Gallimard, 2010, 421. Vanaf nu wordt er naar de *Œuvres Complètes* verwezen als *OC*. Een overzicht van de verschillende delen is opgenomen in de bibliografie achteraan.

bezorgde ouders. Hoewel Weil nooit het pacifisme volledig zal omarmen, slaat haar ervaring in Spanje wel een flinke deuk in haar overtuiging van het nut van militaire actie. Vanaf nu is het grijpen naar de wapens voor Weil enkel nog verdedigbaar als een laatste toevlucht.

Er volgen twee ingrijpende spirituele ervaringen die Weils intellectuele parcours voor de komende jaren bepalen. Op reis in Italië wordt Weil bij het bezoeken van een kapel in Assisi ‘door iets dat sterker was dan [zijzelf] voor het eerst in [haar] leven op de knieën gedwongen⁵’. Een jaar later, we zijn dan 1938, neemt Weil ziekteverlof omdat haar hevige hoofdpijnen het lesgeven onmogelijk maken. Ze brengt enkele dagen door in een klooster in Solesmes, waar ze gregoriaanse zangen bijwoont. De schoonheid van die zangen, in combinatie met haar vreselijke hoofdpijn, maken dat ‘het lijden van Christus eens en voor altijd in [haar] is doorgedrongen⁶’. In Solesmes verblijft ook een Engelsman die haar de poëzie van de zogenaamde ‘metaphysical poets’ leert kennen. Eén van die gedichten, ‘Love’ van George Herbert, grijpt haar enorm aan. Ze leert het vanbuiten en zegt het op wanneer haar hoofdpijnen te hevig worden. Dit gedicht zal uiteindelijk leiden tot een ware mystieke ontmoeting met Christus: ‘Tijdens zulk een biddend reciteren is [...]

5 ‘Geestelijke autobiografie,’ in *Wachten op God*, 40.

6 *Id.*, 41.

Christus zelf neergedaald om mij geheel in bezit te nemen.' (De tekst van de 'proloog', die hierna is opgenomen, gaat misschien op die ervaring terug.) Het uitgesproken religieuze karakter van deze ervaringen zet Weil op het spoor van een spirituele zoektocht doorheen de wereldreligies die de laatste vijf jaar van haar leven in beslag zal nemen.

In de zomer van 1938 krijgt Weil vanwege haar hoofdpijn opnieuw verlengd ziekteverlof en deze keer zal ze haar werk als onderwijzeres niet meer hervatten. Meer en meer van haar tijd gaat nu naar de studie van religieuze teksten. Ze is erg onder de indruk van het *Egyptische Dodenboek* en de *Bhagavad Gita*, waarvoor ze Sanskriet leert met de hulp van haar jeugdvriend, de schrijver René Daumal. Ze verkent ook de religieuze cultuur van de ketterse bewegingen binnen het Christendom (met name het katharisme), die ze nooit a priori zal verwerpen ten voordele van de Katholieke leer, waarvan ze het gezag trouwens nooit kritiekloos zal aanvaarden. Ze verdiept zich in de Bijbel, waarbij ze voor het eerst, ondanks haar Joodse wortels, het *Oude Testament* leest. Haar kritiek op het *Oude Testament* en het joodse geloof is hard en mist nuance. Weil slaagt er niet in de joodse God, die zich met één volk verbindt en politiek ingrijpt in de geschiedenis, te verzoenen met die van de evangelies. De 'liefdevolle aandacht' die haar lectuur van de andere religieuze tradities kenmerkt en zo vruchtbaar maakt, lijkt ze voor het *Oude Testament* niet te kunnen opbrengen.

Over Weils vermeende antisemitisme of joodse zelfhaat zijn de commentatoren van haar werk dan ook nog lang niet uitgepraat.

Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog vlucht het gezin Weil eerst naar Marseille, om via Casablanca te emigreren naar New York. In Marseille ontmoet Weil de dominicaan Joseph-Marie Perrin, met wie ze een uitgebreide correspondentie begint die Perrin na haar dood samen met enkele andere teksten als *Attente de Dieu* (vertaald als *Wachten op God*) uitgeeft. Weils aantrekking tot het katholicisme en haar blijvende terughoudendheid tegenover het doopsel vormen een belangrijk onderwerp in hun brieven. Weil verkiest ‘op de drempel van de kerk’ te blijven. Dit doet ze enerzijds om gemakkelijker de hand te kunnen reiken naar anderen buiten de kerk: ‘Ik kan niet nalaten mij af te vragen of in deze tijden waarin zo’n groot deel der mensheid in materialisme is verzonken, God niet wil dat er mannen en vrouwen zijn die geheel tot zijn beschikking staan en zich aan Christus hebben gewijd en toch buiten de Kerk blijven⁷.’ Anderzijds kan Weil zich maar moeilijk verzoenen met het institutionele aspect van de Kerk: ‘Wat mij doet terugschrikken is de Kerk als een maatschappelijke institutie⁸.’ Dit komt voor Weil te dicht bij een totalitair, verdrukkend systeem. Als filosofe wil Weil

7 *Id.*, 23.

8 *Id.*, 26.

haar individuele denkvrijheid kunnen bewaren, wat volgens haar onmogelijk is in een ‘collectief’ zoals een politieke partij, of de Kerk: ‘Ik ben bang voor het patriottisme van de Kerk dat je in katholieke milieus aantreft. [...] Ik ben er bang voor, omdat ik vrees er zelf door te worden besmet⁹’.

In de zomer van 1941 brengt Perrin Weil, die door de nieuwe *lois sur le statut des Juifs* van het collaborerende Vichy-regime aan geen enkele universiteit werk kan krijgen, in contact met de landbouwer en filosoof Gustave Thibon. Hij laat haar op zijn boerderij werken, waar ze onder meer druiven oogst. ’s Morgens en tijdens het werk bidt ze het onzevader, dat ze in het oorspronkelijke Grieks heeft gememoriseerd. Haar spirituele leven verdiept zich nog: ‘Soms is Christus, als ik deze regels opzeg of op andere ogenblikken, op een persoonlijke wijze aanwezig, maar op een oneindig reële, aangrijpende, duidelijker en meer liefdevolle wijze dan toen hij¹⁰ mij voor het eerst vervulde¹¹’.

Na een kort verblijf in een vluchtenlingen-kamp in Casablanca, reist Weil met haar ouders af naar New York, waar ze al snel alles doet om naar

9 *Id.*, 27.

10 Weil gebruikt maar zelden hoofdletters wanneer ze naar Christus of God verwijst. Dat heb ik in mijn vertalingen verderop zo gehouden, behalve wanneer het voor dubbelzinnigheden zorgde.

11 *Id.*, 44. Vertaling lichtjes aangepast.

Londen te worden verscheept om zich daar bij het verzet te voegen. Ze krijgt haar visum, maar niet de gevaarlijke opdracht in bezet gebied die ze graag gewild had – ze had voorgesteld om achter vijandelijke linies gearachuteerd te worden met een kleine groep verpleegsters om daar de gewonden te verzorgen; in plaats daarvan werkt ze als redactrice voor *France libre*. Om toch te kunnen delen in het lijden van de Fransen, weigert Weil meer te eten dan ze zich met de voedselbonnen in bezet gebied zou kunnen kopen. Naast haar werk als redactrice werkt ze bijna non-stop aan artikels en teksten waarin ze nadenkt over de wederopbouw van Frankrijk wanneer de oorlog voorbij zal zijn. Het einde van Wereldoorlog Twee maakt Weil echter niet meer mee. Uitgehongerd en overwerkt loopt ze in 1943 tuberculose op. Haar altijd al zwakke gezondheid herstelt zich niet meer en Weil overlijdt, op vierendertigjarige leeftijd, op 24 augustus van hetzelfde jaar.

Een woordje over de samenstelling

Verschillende overwegingen speelden een rol bij de selectie van de teksten. Ten eerste wou ik de lezer een kennismaking aanbieden met het rijke spirituele denken van Simone Weil. Met dat doel voor ogen heb ik geprobeerd om telkens fragmenten te selecteren die thema's aanraken die

ook andere commentatoren en bloemlezers als centraal beschouwen in Weils werk. Een thematische, eerder dan chronologische rangschikking van de teksten leek dan ook het beste. Wegens plaatsgebrek en omdat dit boekje nu eenmaal tot de reeks ‘Spirituele Meesters’ behoort, heb ik Weils politieke en strikt filosofische werk niet uitdrukkelijk opgenomen. De opmerkelijke lezer zal echter wel meer dan een echo van die aspecten terugvinden in de geselecteerde fragmenten.

Daarnaast is natuurlijk elke nieuwe uitgave ook een kans om een bestaand beeld van een auteur bij te stellen of uit te breiden, en ook dat speelde een rol bij de samenstelling. Waar het mogelijk was, heb ik steeds voor nog onvertaalde teksten en fragmenten gekozen. Weil heeft een enorm oeuvre nagelaten, waarvan tot nog toe slechts een fractie in het Nederlands beschikbaar is. Ik zie dit boekje dus als mijn bescheiden bijdrage aan de Nederlandstalige Weilbibliotheek. Opgenomen fragmenten van teksten die al eerder vertaald werden, heb ik telkens zelf opnieuw vertaald. Niet omdat mijn voorgangers slecht werk zouden geleverd hebben, maar omdat elke nieuwe vertaling in het beste geval toch iets extra bijdraagt aan het begrip van de brontekst.

Verder vond ik het ook belangrijk om een aantal onderbelichte aspecten van Weils werk toch enigszins voor het voetlicht te brengen. Het belangrijkste hiervan is ongetwijfeld Weils appreciatie voor de

louterende werking van het atheïsme, dat me nu bijzonder relevant lijkt om de vaak al te oppervlakkige discussies tussen gelovigen en ongelovigen te verdiepen. Met de desbetreffende passages sluit de eigenlijke bloemlezing af. Daarna kan de geïnteresseerde lezer nog een overzicht vinden van eerdere Nederlandstalige publicaties van en over Weil, samen met enkele interessante teksten in andere talen.

‘Proloog’

Dit mysterieuze prozagedicht¹² was Weil erg dierbaar. Er zijn meerdere versies in haar handschrift overgeleverd en de titel ‘Proloog’ doet vermoeden dat ze dit tekstje zeker even belangrijk achtte als de theoretische teksten die erop zouden volgen (zie daarvoor de Twee teksten uit Marseille). Het is de meest expliciete en de meest persoonlijke beschrijving die ze ons heeft nagelaten van haar mystieke ontmoeting met Christus.

Hij kwam mijn kamer binnen en zei: ‘Ongelukkige, die niets begrijpt, die niets weet. Kom mee met mij en ik zal je dingen leren waar je geen vermoeden van hebt.’ Ik volgde hem.

Hij leidde me een kerk in. Ze was nieuw en lelijk. Hij leidde me voor het altaar en zei: ‘Kniel

12 OC VI, 3, 369-370.

neer.' Ik zei hem: 'Ik ben niet gedoopt¹³.' Hij zei: 'Val op je knieën voor deze plaats met liefde, als voor de plaats van de waarheid.' Ik gehoorzaamde.

Hij bracht me naar buiten en naar een zolderkamer waar je door het open raam de hele stad kon zien, enkele houten stellingen, de rivier waar ze boten aan het afladen waren. In de zolderkamer stonden alleen een tafel en twee stoelen. Hij zei me te gaan zitten.

We waren alleen. Hij sprak. Nu en dan kwam er iemand binnen, mengde zich in het gesprek en ging dan weer weg.

Het was geen winter meer. Het was nog geen lente. De takken van de bomen waren kaal, zonder knoppen, in de koude, zonnige lucht.

Het zonlicht kwam op, vulde de kamer, en nam weer af. Daarna kwam het licht van de sterren en de maan door het raam naar binnen. Dan kwam het licht van de dageraad weer.

13 Opvallend is dat Weil hier de mannelijke vorm 'baptisé' gebruikt. We mogen deze tekst dus misschien toch niet te gemakkelijk lezen als een autobiografisch verslag van een mystieke ervaring.